

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№3 (540)
травень-червень
2018

Головний науковий редактор:
академік НАН України *В.А.СМОЛІЙ*

Наукова рада:

Андреа Граціозі (Неаполь, Італія), *Зенон Козут* (Едмонтон, Канада),
В.М.Литвин (Київ), *С.М.Плохій* (Кембридж, США), *Анджей Поппе* (Варшава,
Польща), *О.О.Рафальський* (Київ), *В.Ф.Репринцев* (Київ), *В.С.Степанков*
(Кам'янець-Подільський), *Т.Г.Тайрова-Яковлева* (Санкт-Петербург, Російська
Федерація), *П.П.Толочко* (Київ), *Б.М.Флора* (Москва, Російська Федерація)

Редколегія:

Г.В.Боряк, *В.Ф.Верстюк*, *С.В.Віднянський*, *В.М.Горобець*, *О.І.Гуржій*,
В.М.Даниленко, *О.М.Донік* (заст. гол. ред., відпов. за вип.), *С.В.Кульчицький*,
О.Є.Лисенко, *М.Р.Литвин*, *І.К.Патриляк*, *Р.Я.Пиріг*, *О.П.Рєєнт* (заст.
гол. ред.), *В.М.Ричка* (заст. гол. ред.), *О.С.Рубльов* (заст. гол. ред.), *П.М.Сас*,
В.Ф.Солдатенко, *В.П.Трощинський*, *О.А.Удод*, *Ю.І.Шановал*

Наукові редактори:

канд. іст. наук *О.М.Донік*, д-р іст. наук *О.П.Рєєнт*,
д-р іст. наук *В.М.Ричка*, д-р іст. наук *О.С.Рубльов*

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту історії України
НАН України, протокол №7 від 29.05.2018 р.

Відповідальний секретар:

В.В.Григор'єв

Електронна версія:

www.history.org.ua

Редактори:

В.В.Григор'єв
О.М.Донік

«УІЖ» індексується в міжнародних
наукометричних базах даних:
EBSCO, Google Scholar,
Slavic Humanities Index, РИНЦ

Макет і верстка:

А.О.Михайлова

Формат 70x100/16
Гарн. Century Schoolbook
Папір офсет. №1. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 19,5. Обл.-вид.арк.21
Тираж 400 прим. Зам. №97
Підписано до друку 26.06.2018 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ №263 видане Держкомвидавком
України 14.12.1993 р.

Віддруковано з оригінал-макета
у ТОВ «ДІА»

Свідоцтво ДК №1149
від 12.12.2002 р.
Адреса: вул. Васильківська, 45, оф.400
м. Київ, Україна, 03022
Тел./факс: +380 (44) 257-16-15
E-mail: dia_1997@ukr.net

UKRAINIAN HISTORICAL JOURNAL

Institute of the History of Ukraine, I.F.Kuras Institute of Political and Ethno-National Research.
Founded in 1957. Published 6 times a year. Editor-in-chief Valerii Smolii. Address of the editorial office: 4, M.Hrushevs'koho, office 501, Kyiv, Ukraine, 01001. Tel. +380 (44) 278-52-34, fax +380 (44) 279-63-62, e-mail: uhj@history.org.ua

Адреса редакції: вул. М. Грушевського, 4, офіс 501, Київ, Україна, 01001
Тел. +380 (44) 278-52-34, факс +380 (44) 279-63-62, e-mail: uhj@history.org.ua

Науковий журнал. Заснований 1957 р. Виходить 6 разів на рік. © Редакція «УІЖ»

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

- Одрін О.** Рабська праця у сільському господарстві Ольвійського поліса: до постановки проблеми 4
- Заяць А. (Львів).** Райці волинських міст XVI – першої половини XVII ст.: чисельність, персоналії, повноваження 23
- Гліва А. (Варшава, Польща).** Асиметричний аспект татарського військового мистецтва (XVII ст.) 46
- Бевзюк Є. (Ужгород).** Матеріальне заохочення слов'янських «будителів» як знаряддя поширення Російською імперією ідеї панславізму (друга половина XIX ст.) 73
- Каліщук О. (Луцьк).** Українсько-литовсько-польський досвід «війни у війні»: спроба компаративного аналізу 92
- Решетченко Д.** Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: передумови реорганізації (1945–1948 рр.) 111

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

- Синяк І.** Із джерел до історії Коліївщини: протоколи допитів полонених гайдамаків загону Савки Майбороди 124
- Якубець А.** До питання джерельної бази історії радянського повсякдення (на прикладі журналу «Перець») 145

ПЕРСОНАЛІЇ

- Черняхівська О.** Історик і шевченкознавець М.Ткаченко: призабутий ініціатор проекту багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» 154

ПОВЕРТАЮЧИСЬ ДО НАДРУКОВАНОГО

- Русина О.** Ще раз про іконографію «Радивіллщини» 1651 р. 176

ПУБЛІКАЦІЇ

Листи Михайла Грушевського до Олафа Брока (<i>вступна стаття й публікація В.Тельвака, Дрогобич</i>)	184
---	-----

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Федорук Я. На перехресті століть: Ярослав Дашкевич та історичне середовище: Спогади (<i>О.Ясь</i>)	200
Горелов М., Моця О., Рафальський О. Цивілізаційний крах Переяславського проекту (Україна і Московія: історія співіснування і ворожнечі) (<i>В.Шпак</i>)	204
Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті (<i>Є.Ковальов</i>)	207
Заярнюк А. Окреслюючи українське селянство в Габсбурзькій Галичині, 1846–1914 (<i>С.Могильний, Будапешт, Угорщина</i>)	211
Галіцька Б. Польський Дикий Захід: Примусові міграції й культурне освоєння Надodrщини 1945–1948 (<i>І.Коваль-Фучило</i>)	219
Галагіда І. «І вас переслідувати будуть...»: Штрихи до історії репресій проти Української Греко-Католицької Церкви в Польщі у 1944–1957 рр. (<i>В.Мороз, Львів</i>)	225

ХРОНІКА

Волошин Ю. (<i>Полтава</i>). III польсько-українська конференція «Політико-адміністративні, суспільно-економічні та культурно-релігійні зміни в Малопольській провінції ранньомодерного часу»	228
Маньковська Р. Круглий стіл «В'ячеслав Чорновіл: постать на тлі епохи (до 80-річчя від дня народження)»	231
Молчанов В. Всеукраїнська науково-практична конференція «Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження-2018»	236

Наукова література, видана Інститутом історії України НАНУ в 2017 р.	238
---	-----

УДК 94(477)«1923–1927»

ЛИСТИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ДО ОЛАФА БРОКА*

Уперше публікований епістолярій висвітлює малознані контакти українського та норвезького науковців упродовж 1923–1927 рр. Безпосереднім приводом до налагодження листування стала трагедія українського народу – перший за хронологією масовий голод (1921–1923 рр.) на наддніпрянських землях. Знаючи про дружні взаємини О.Брока з Ф.Нансеном, М.Грушевський мав намір спрямувати рятівничу місію останнього в Україну, адже відомою була її суттєва допомога російській інтелігенції. У цій справі вчений особисто зустрічався з норвезьким славістом у столиці Норвегії, а також листувався з ним у справах допомоги голодуючим українцям. Під впливом зустрічей зі М.Грушевським і його листів, О.Брок перейнявся трагедією українського народу, організувавши збір коштів. Також у листах М.Грушевського присутнє обговорення й сутю наукових проблем. Він інформував О.Брока про діяльність Українського соціологічного інституту, просив позичити потрібні для роботи книги, радився з приводу можливості поширення еміграційних видань у радянській Україні через місію Ф.Нансена, а в подяку надсилав свої та доньчині праці. Опубліковані листи дозволяють говорити про те, що саме М.Грушевський був ініціатором обрання О.Брока дійсним членом ВУАН у червні 1924 р. В останніх листах міститься обговорення проблеми налагодження співпраці О.Брока з українською Академією наук.

Ключові слова: Грушевський, Брок, українська інтелігенція, місія Нансена, ВУАН.

Еміграційне п'ятиліття Михайла Грушевського надалі є найменш знаним сюжетом його біографії. Причина цьому – значна фрагментарність і розпорошеність архіву вченого того часу та пов'язані з цим складнощі в пошуку його складових. Тож зрозумілою є підвищена увага грушевськознавців до нових матеріалів, котрі дозволяють збагатити нашу поінформованість про життя історика впродовж 1919–1923 рр., особливо, якщо вони походять із важкодоступних для нас колекцій. До таких матеріалів, безперечно,

* Публікація містить результати студій, проведених за грантової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом (договір Ф77/80-2017 від 31 серпня 2017 р.).

відносяться й опубліковані нижче листи М.Грушевського до його визначного сучасника – норвезького славіста Олафа Брока, що відклялися в окремій справі в архіві вченого у відділі рукописів Національної бібліотеки Норвегії (Осло).

Уже перші студії фундатора норвезької славістики середини 1890-х рр. привернули увагу філологів очолюваного М.Грушевським НТШ. Вони присвячувалися цікавій мовній ситуації Дунайської монархії, а саме – взаємовпливам словацького й українського діалектів на міжетнічному прикордонні. Тож не дивно, що коли в 1895 р. з'явилася друком праця О.Брока «До питання про малоруську мову в Угорщині», вона отримала оперативний відгук на шпальтах головного видання тогочасної україністики – редактованих М.Грушевським «Записок НТШ»¹. Рецензіями було зустрінuto й інші студії норвезького вченого, що так чи інакше торкалися українського мовознавства. Авторами цих відгуків були знані галицькі лінгвісти В.Гнатюк² та І.Свенціцький³. Згадані критичні огляди стали приводом для знайомства з О.Броком, а згодом, як це було у випадку В.Гнатюка, і до тривалого товариського спілкування, свідченням чого є збережені у львівських⁴ і київських⁵ архівних колекціях листи норвезького славіста, як і кореспонденції його українського колеги в рукописному відділі Національної бібліотеки Норвегії⁶. У них нерідко містилося обговорення різноманітних наукових питань, про що невідомо біографам О.Брока. Йому, вочевидь, імпонували високі оцінки, висловлені авторитетним мовознавцем В.Гнатюком. Отримуючи в подарунок твори львівського колеги, О.Брок рецензував їх у норвезьких часописах, тим самим популяризуючи здобутки української лінгвістики.

Зацікавлене ставлення О.Брока до українських діалектів і новаторські, за визнанням сучасників, спроби їх дослідження стали підставою для обрання вченого до складу НТШ. На дійсного члена Шевченкової інституції норвезького мовознавця номінувала близька йому Філологічна секція з ініціативи того ж таки В.Гнатюка. На загальному зібранні товариства під головуванням М.Грушевського ініціативу колеґ-філологів було одногосно підтримано й 18 лютого 1914 р. О.Брок поповнив ряди цієї найбільш авторитетної в той час української наукової установи⁷. Цікаво згадати, що водночас із норвезьким ученим дійсними членами НТШ стали такі знані європейські мовознавці, як Я.Бодуен де Куртене, А.Брюкнер, М.Мурко, Ї.Полівка та І.Шишманов.

¹ I.K. Archiv für Slavische Filologie (XVII Band) / Наукова хроніка // Записки НТШ. – Т. XIV. – Л., 1896. – С. 36–37.

² Гнатюк В. [Рец.] Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn von Olaf Broch. (Mit einer Karte). Videns Rabsselskabets Skrifter. II. Historick-filosofiske Klasse. 1897. №5. Христіанія, 1897 // Там само. – Т. XXVIII. – Л., 1899. – С. 38–42; В.Г. [Гнатюк В.] [Рец.] Олаф Брок. Угросское наречие села Убли (Земплинскаго комитата) ...; Olaf Broch. Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn ... // Там само. – Т. XL. – Л., 1901. – С. 24–29.

³ Свенціцький І. [Рец.] Брок О. Очерк физиологии славянской речи ...; Broch Olaf. Slavische Phonetik ... // Там само. – Т. CXIV. – Л., 1913. – С. 229–230.

⁴ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 34. – Спр. 68. – 4 арк.

⁵ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАНУ. – Ф. 83. – Спр. 40. – Арк. 1–4.

⁶ Nasjonalbiblioteket i Oslo. Håndskriftsamlingen. – Brevsamling 337 (Gnatiuk W. til Broch Olaf) (ненумеровані аркуші).

⁷ Засідання Виділу // Хроніка НТШ. – Ч. 58/59. – Л., 1914. – С. 3.

Складно однозначно сказати, чи у згаданий час, тобто наприкінці XIX – на початку XX ст., М.Грушевський і О.Брок були особисто знайомими та листувалися, адже в архівах українського вченого та його норвезького колеги за той період листів немає. Достеменно також невідомо, чи, перебуваючи на словацько-українському етнічному пограниччі, норвежець відвідував Львів, де тоді жили його колеги-мовознавці В.Гнатюк, О.Колесса, І.Зілінський. Упевнено лише можемо сказати, що і критичні огляди на праці О.Брока у «Записках НТШ», і, особливо, його обрання дійсним членом Шевченкового товариства відбувалося за зрозумілої санкції М.Грушевського як голови наукової інституції та редактора її видань.

Натомість опубліковане нижче листування дає підстави говорити про взаємини двох визначних славистів у період після Першої світової війни. Безпосереднім приводом до налагодження активних контактів і листування стала тогочасна трагедія українського народу – перший за хронологією масовий голод на наших землях. Як згадувалося вище, про долю архіву М.Грушевського еміграційної доби до сьогодні інформації надзвичайно мало, тож тогочасні листи норвезького вченого поки що невідомі. Але про співпрацю між українським і норвезьким інтелектуалами ми дещо знаємо з листів М.Грушевського до третіх осіб, насамперед галицького мовознавця К.Студинського та рідного брата вченого – Олександра Грушевського, котрий тоді перебував у голодному Києві. Гостро співпереживаючи землякам, усі свої розлогі зв'язки у західному світі колишній голова Центральної Ради спрямовував на порятунок змордованих безхліб'ям колег. Знаючи про дружні зв'язки О.Брока з Ф.Нансеном, М.Грушевський мав намір спрямувати рятувальну місію останнього в Україну, адже відомою була її суттєва допомога російській інтелігенції. У цій справі вчений особисто зустрічався з норвезьким славистом у столиці Норвегії, а також листувався з ним у справах допомоги голодуючим українцям. Під впливом зустрічей з М.Грушевським і його листів О.Брок перейнявся трагедією українського народу, організувавши збір коштів.

Свої зустрічі з О.Броком у згаданих справах український історик описував у листах до К.Студинського: «Тиждень тому я бачився з проф. Броком в Християнії, приятелем Нансена, який організував поміч російським ученим, за порозумінням з ним я понаписував листи до людей, які сим займаються: проф. Ван Вика в Лейдені, Гефодінга в Копенгазі, Міком в Гельсінфорсі, і до самого Нансена. Будемо все робити, щоб понудити їх до помочі Україні і використати їх поміч для несення своєї помочі»⁸.

Співпраця українського та норвезького вчених мала певні результати, про що свідчать листи М.Грушевського до колег. У них згадується, що саме О.Брок став посередником у спілкуванні між М.Грушевським та Ф.Нансеном, а це в підсумку дозволило привернути увагу до становища голодних українців у широких колах західноєвропейської інтелігенції. Для прикладу наведемо уривок з листа М.Грушевського до брата Олександра: «Писав мені Брок (професор університету в Християнії), через котрого я передав деякі відомости про положення до Нансена, що Нансен доручив своему представнику в Харкові, капітану Квіслінгу зв'язатись з тобою, Сашенька. Отже, як буде якесь з його боку бажання, то відізвись з повною готовністю.

⁸ Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.) / Упор., археограф. передмова Г.Сварник. – Л.; Нью-Йорк, 1998. – С.18.

Він може познайомитись з потребами укр[аїнської] інтеліг[енції] і зміркувати, чи не можна чого зробити»⁹.

Поряд зі згаданими проблемами порятунку від голоду наддніпрянських українців, у листах М.Грушевського до норвезького колеги присутнє обговорення й суто наукових питань. Так, він інформував О.Брока про діяльність Українського соціологічного інституту, просив позичити потрібні для роботи книги, радився з приводу можливості поширення еміграційних видань у радянській Україні через місію Ф.Нансена, а в подяку надсилав свої й доньчині праці. О.Брок навзаєм також ділився власними текстами, даруючи їх «з сердечним приветом»¹⁰. Із листів випливає, що науковою творчістю М.Грушевський займався впродовж 1923 р. здебільшого епізодично, зосередившись на роботі в очолюваному ним Союзі «Голодним України». Він неодноразово зізнавався: «Працюю головним чином для допомоги науковим і культурним працівникам»¹¹.

Щира та активна допомога О.Брока українським колегам, як також і його наукові заслуги, зробили норвезького вченого шанованою постаттю в інтелігентських колах Наддніпрянщини. Тож не дивно, що у червні 1924 р. вченого одностайно обрали дійсним членом Усеукраїнської академії наук. Примітно, що саме М.Грушевський був ініціатором цієї справи, про що дізнаємося з його листа до К.Студинського, котрого обрали академіком водночас із О.Броком: «З приємністю доношу, що сьогодні закінчено Ваш вибір в члени академії: вибрано разом 4-х, всіх мною предложених – проф. Брока, Мейє і Полівку, і всі 4 пройшли одноголосно і в відділі, і на спільнім засіданні. Вважаю се певним актом гречности Академії і супроти мене як пропонуючого, і всіх 4-х кандидатів»¹². Привітального листа український академік надіслав і самому норвезькому колезі. До речі, тема «Олаф Брок та Українська академія наук» також ще чекає на своє ґрунтовне опрацювання.

Про взаємини між двома вченими у другій половині 1920-х рр. теж поки що не можна багато розповісти. Як відомо, тогочасний архів М.Грушевського внаслідок вимушеного переїзду до Москви та багаторазових вилучень матеріалів ученого співробітниками каральних органів надзвичайно фрагментарний. Тут знову ж таки більше нам говорять документи з архіву О.Брока. У своїх листах М.Грушевський запрошував уже тепер колегу по ВУАН до співпраці з відродженим журналом «Україна». Також видатний історик намовляв О.Брока приїхати до Києва для налагодження тісніших контактів, але норвезький учений в Україну так і не завітав, як і не знайшов часу відгукнутися на запрошення співпрацювати у виданнях ВУАН. Водночас, як свідчить віднайдений епістолярій в академічному архіві Інституту рукопису НБУВ ім. В.Вернадського, О.Брок листувався з українськими філологами з різних мовознавчих питань¹³.

⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України). – Ф.1235. – Оп.1. – Спр.1285. – Арк.484.

¹⁰ Черняк Ю. «Високоповажаному М.С.Грушевському» [Електронний ресурс]: <http://immh.kiev.ua/visokopovazhanomu-m-s-grushevskomu-avtor-knigi-z-darchimi-napisami-iz-kolektsiyi-immh/>

¹¹ Nasjonalbiblioteket i Oslo. Håndskriftsamlingen. – Brevsamling 337 (Gruševsk'kyj Mychajlo til Broch Olaf) (ненумеровані аркуші).

¹² Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.). – С.109.

¹³ Інститут рукопису НБУ ім. В.Вернадського. – Ф.Х. – Од.зб. 30689. – Арк.1–3.

Згадані вище проблеми і становили провідну сюжетну лінію вміщених тут листів М.Грушевського. Про їх існування в архіві О.Брока пару років тому згадали норвезькі колеги, а один із листів було нещодавно опубліковано знаним біографом автора «Нарисів з фізіології слов'янської мови» Т.Леннгрен¹⁴. Зміст кореспонденції переконає нас у тому, що це тільки фрагмент епістолярного діалогу між двома славістами. Невідома наразі й доля листів норвезького мовознавця. Цією публікацією хочемо також привернути увагу колег до інших україністичних колекцій архіву О.Брока, адже в ньому відклалися, окрім уже згаданих листів В.Гнатюка, також епістолярії І.Зілінського, К.Квітки, І.Панькевича та інших вітчизняних діячів доби модерного відродження¹⁵. Опрацювання й публікація цих наразі незнаних джерел урешті вможливить аргументовану реконструкцію українсько-норвезьких культурних зв'язків першої половини ХХ ст.

При археографічному опрацюванні листів максимально збережено особливості авторського написання. Усі текстові скорочення, за винятком загальноприйнятих, розкриваються у квадратних дужках. Дрібні особливості тексту (закреслення, вставки над рядками) не обумовлюються. Зміни в авторському тексті внесені лише в таких випадках: за сучасним правописом ужито розділові знаки, написання великої букви, слів разом, окремо, через дефіс. Назви творів, періодичних видань і видавництв автор подавав у лапках і без них – у нашій публікації всюди в лапках. Авторські дати й місця написання листів наведено там, де вони є в оригіналі, натомість установлені впорядником дати подано у заголовку листа ліворуч у квадратних дужках із відповідним коментарем.

Своїм приємним обов'язком вважаємо висловити вдячність професорці Університету Тромсе *Карі Міклебуст* (*Kari Mykleborst*), котра ласкаво відгукнулася на наше прохання зробити фотокопії листів М.Грушевського. За ґрунтовні консультації при підготовці до друку цього матеріалу ми вдячні кандидатів історичних наук, старшому науковому співробітнику Інституту архівознавства НБУВ *Олександрові Приню*, кандидатці історичних наук, провідній науковій співробітниці Інституту історії України НАНУ *Оксані Юрковій*, директорці Історико-меморіального музею Михайла Грушевського в Києві *Світлані Паньковій*.

**Доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І.Франка
Віталій Тельвак**

¹⁴ *Lönngren T.* Архив профессора Олафа Брока в Норвежской национальной библиотеке // *Slovo: Journal of Slavic Languages, Literatures and Cultures.* – 2016. – №57. – Р.42.

¹⁵ Див. про це докл.: *Лённгрен Т.* «Друг и помощник человечества»: переписка норвежского слави́ста Олафа Брока // *Вестник «Альянс-Архео».* – Вып.12. – Москва; Санкт-Петербург, 2015. – С.82–97.

№1

[Початок березня 1923 р.]¹⁶
Baden b. Wien, Schlossg. 4

Глибокоуважаемый Коллега!

В дополнение к предшествующим я послал Вам еще книгу моей дочери¹⁷ по первобытному фольклору¹⁸, которую поручаю Вашему благосклонному вниманию. Дата: Львів – Київ¹⁹ пока имеет скорее символическое, чем реальное значение. Я поддерживаю сношения с Укр[аиной], но пока почти не вижу возможности что-нибудь предпринять там в научной области. Работаю главным образом для помощи научным и культурным работникам. После свидания с Вами сейчас же написал было капитану Квислингу²⁰, приложил Вашу карточку, просил отозваться, связаться с нашими уполномоченными в Киеве и Харькове, но ответа, к сожалению, не получил; не знаю, не получил ли он (так в оригіналі – *В.Т.*) моего письма (хотя было рекомендовано, и вообще письма доходят довольно правильно) – или поопасался ответить. Проф. Нансен²¹, к которому я также обратился, тоже больше выразил опасения, чтобы я чего-нибудь им не напортил своими стараниями, посоветовал обратиться по всем вопросам к Женевскому центру, что я и исполнил, но тоже без последствий. После этого мы уже принуждены были обратиться

¹⁶ Приблизну дату написання визначено за змістом цього й наступного листів: М.Грушевський інформує кореспондента про те, що наступного дня збирається побувати в В.Ягича, а в листі від 31 березня 1923 р. повідомляє, що кількома тижнями перед тим відвідав хорватського вченого.

¹⁷ Катерина Грушевська (1900–1943 рр.).

¹⁸ Мається на увазі книга: Примітивні оповідання, казки і байки Африки і Америки / Зладила К.Грушевська. – К.; Відень, 1923.

¹⁹ Ідеться, вочевидь, про перші томи «Історії української літератури», котрі мали зазначене місце видання «Львів – Київ».

²⁰ Відкун Абрагам Лоріц Квіслінг (1887–1945 рр.) – норвезький військовий і політичний діяч, противник російського комунізму. У 1920-х рр. працював в УСРР у складі гуманітарної організації Ф.Нансена, був автором одного з найдетальніших звітів про голод у республіці 1922 р., допомагав його жертвам. Під час перебування в Україні познайомився й пізніше одружився з уродженкою Харкова Марією Пасечниковою. У 1931–1933 рр. – військовий міністр Норвегії. У 1933 р. заснував та очолив ультраправу партію «Національна єдність». За гітлерівської окупації Норвегії – міністр-президент (1942–1945 рр.). 16 серпня 1943 р. уряд В.Квіслінга оголосив війну СРСР. Страчений за вироком норвезького суду як колабораціоніст.

²¹ Фрітьйоф Нансен (1861–1930 рр.) – норвезький мандрівник, дослідник Арктики, океанограф, громадський діяч. За рішенням Женевської міжнародної конференції допомоги голодуючим (серпень 1921 р.) обраний головою Загальноєвропейського комітету допомоги голодуючим у радянській Росії, який із часом отримав неофіційну назву «місії Нансена». У кінці січня 1923 р. приїздив до Харкова, щоб погодити з урядом УСРР план боротьби з наслідками голоду й надати допомогу республіці у важкий час. Зустрічався з Г.Петровським і Х.Раковським. Завдяки зусиллям Ф.Нансена до України переводилася велика кількість сільгосптехніки, дієтичних харчових продуктів. Його місія відкрила чимало дитячих будинків, зокрема й у Харкові. Також на гроші фонду Ф.Нансена засновано два дослідних господарства.

к Американской организации²²; собирали деньги среди нашей эмиграции в Америке и отправляли посылки нашим уполномоченным, которые разделяли между научн[ыми] и культурными работниками, школами, приютами и т. п. 16.XI отправили довольно большой транспорт обуви, теплой одежды и т. под. (11 ящиков) через уполномоченного миссии Международ[ного] Красн[ого] Креста и д-ра Нансена в Берлине, в адрес Укр[инского] Красного Креста, но до сих пор этот транспорт на Украине еще не получен (последнее письмо из Киева от 18.II получено сегодня).

Я обращался к заграничным славистам, прося их оказать украин[ским] ученым и литераторам подобную помощь, какую они оказывают русским, и некоторые отозвались, и прислали, что могли получить от своих благотворительных организаций. Если можно, многоуважаемый Олаф Иванович, я просил бы об этом и Вас – так как положение украин[ской] интеллигенции много хуже русской. Ко всему прочему присоединяется враждебная национальная политика, унаследованная коммунистами от старой царской России. Украинцы устремляются настойчиво и последовательно от всяких академических постов, которые дают сколько-нибудь обеспеченное существование – и право на помощь от заграничных организаций, поддерживающих ученых. Положение научных и культ[урных] тружеников в Киеве просто ужасно!

Преданный Вам М.Грушевский (підпис).

Адрес нашего Союза «Голодным України»²³ Wien VIII, Marie Fray Postfach 18.

У ак[адемика] Ягича²⁴ надеюсь быть завтра и передать Ваш привет.

Возвращается ли кап[итан] Квислинг на Украину? Я прочел в газетах довольно глухое известие, что миссия д-ра Нансена приняла на себя организацию хозяйственной помощи населению в наступившем году. Может быть, Вы знаете что-нибудь об этом?

Nasjonalbiblioteket i Oslo. Håndskriftsamlingen. – Brevsamling 337 (Gruševs'kij Mychajlo til Broch Olaf). Ненумеровані аркуші. Оригінал, автограф, рукопис

²² Американська адміністрація допомоги (АРА, від англ. American Relief Administration) – благодійна організація у США 1919–1923 рр. під керівництвом міністра торгівлі Г.Гувера. АРА запропонувала свою допомогу голодуючим України в листопаді 1921 р., про що було підписано угоду з урядом УСРР 10 січня 1922 р. Як і в Росії, основними видами діяльності було надсилання речових і продовольчих вантажів, забезпечення харчування у спеціальних їдальнях, постачання ліків до медичних установ.

²³ Ідеться про створений наприкінці 1921 р. у Відні Комітет помочі голодним України, метою якого була матеріальна підтримка працівників науки, літератури, мистецтва й культури, а також широких кіл інтелігенції, робітників, селян. Очолив комітет М.Грушевський. Окрім нього, до президії входили поет Олександр Олесь (О.Кандиба) та публіцист і видавець Юрій Сірий (Ю.Тищенко). Активну участь у допомозі голодуючим брав І.Коссак. Товариство працювало в тісному контакті з віденським радянським представництвом і збирало кошти головним чином за рахунок пожертв американських українців.

²⁴ Ватрослав Ягич (1838–1923 рр.) – хорватський лінгвіст, палеограф, археограф, літературознавець, історик, філолог-славист. Учитель О.Брока.

№2

31.III. [1]923 [р.]

Глубокоуважаемый Коллега,

я только что получил Ваше письмо и чек на 100 шв[ейцарских] франков для украин[ской] интеллигенции. Большое спасибо за легту Вашу, и еще большее за тот теплый интерес, который Вы проявили к этому делу. Нансену при случае передайте, что я лично и мои друзья чрезвычайно ценим его *opus misericordiae*²⁵. Знаем, какими скромными средствами он располагал и располагает, и какую большую работу, сравнительно с ними, он делал и делает. Нашим желанием было присоединить свои скромные усилия и средства к его большому делу; мы опасались только, чтобы он не отнесся к нашему желанию с предубеждением – не посмотрел на него глазами правительства и русских сфер, для которых *Ukraina delenda est*²⁶ – в смысле национальном, и все украинское осуждалось как узкий национализм, антипрогрессивное движение, а теперь – «контрреволюция». Квислинг не ответил, Нансен отмахнулся от моего письма, между нами говоря, не особенно ободрительно, Женева не ответила, и у нас получилось впечатление, что наше сотрудничество нежелательно. Для нынешнего правительства лозунг – «Украина без украинцев», и хотя Нансен и Квислинг были в Харькове, и говорили, и искренно делали все, что могли, но они обращались в официальных и официозных кругах. Мне приятно было бы, если хотя бы в наступающем году они связались бы действительно с украин[скими] кругами, и если бы в этом помогли Вы, глубокоуважаемый Товарищ, – я был бы Вам очень благодарен. Подробнее напишу Вам на днях.

Пока два слова: транспорт был отправлен 16.XI на Фрика²⁷. По сведениям здешнего Международ[ного] Красного Креста 16.II он был отправлен из Москвы в Киев, но это очевидно не верно: вчера я получил из Киева письмо от 20.III, что приехавший из Москвы курьер Укр[аинского] Красного Креста сообщил, что транспорт цел, но до сих пор в Москве.

Примите и мое искреннее приветствие с праздниками! Надеюсь, Вы получили на днях II том моей «Истории укр[аинской] литературы»²⁸ из типографии, прошу принять его вместо пасхального яйца. У Ягича был недели две тому назад, передал Ваш поклон, и говорили о Вас.

Ваш преданный М.Грушевский (підпис).

*Ibid.**Оригінал, автограф, рукопис*

²⁵ «Справу милосердя» (лат.).

²⁶ «Україна зруйнована» (лат.).

²⁷ Едуард Фрік – швейцарський громадянин, співробітник Міжнародного комітету Червоного Хреста. Був його делегатом у Франції. Тривалий час жив у Москві. У 1914–1918 рр. співпрацював з Російським Червоним Хрестом. У 1920 р. перебував у Києві.

²⁸ *Грушевський М.* Історія української літератури. – Т. II. – К.; Л., 1923. – 231 с.

№3

[1 квітня 1923 р.]²⁹

Baden b. Wien, Schlossg. 4

Глубокоуважаемый Олаф Иванович!

Вчера я послал Вам короткое письмо с выражениями искренней благодарности Вам и глубокого уважения к *opus misericordiae* Нансена. Сажусь за продолжение и прошу терпеливо прочитать. Буду постепенно писать – и заранее извиняюсь за некоторую нервность моего тона*. Болезненно переживаю бедствия своего народа. Вы обратили быть может внимание на решение совета послов, закрепившее Галицию за Польшей³⁰. Вы знаете, какой тяжелый голод все еще терпит Юго-Восточная Украина, и какие тяжелые последствия его она вся переживает. Но есть много еще такого, что проходит, не привлекая внимания, не смотря на всю свою глубокую трагедию. Таково вымирание украинской интеллигенции, которого зрителем мне приходится быть. Письма из Украины приносят все новые и новые известия. Один за другим сошли лучшие представители украинской науки: историк Ор. Левицкий³¹, историк литерат[уры] Петров (Н.И.)³², этнограф Сумцов³³, государствовед Кистяковский³⁴. Были среди них люди пожилые, но еще крепкие и работоспособные, которые могли бы работать многие годы в сколько-нибудь сносных условиях. Но уходят и мои товарищи, младшие сверстники и ученики, как раз наиболее ценный элемент, люди с твердыми нравственными и социальными принципами, с широким национальным кругозором. Каррик³⁵ много бы вам порассказал о П.Стебницком, которого похоронили на днях³⁶. Умер от истощения, как и другие. Попросту от голода! Нансен не имеет, конечно, понятия, в каких условиях живут культурные украин[ские] работники в Киеве, фактическом центре украинства. Петербургские, даже харьковские по сравнению с ними роскошествуют! Даже профессор унив[ерситета] или член академии в Киеве почти ничего не получает на пропитание: им выдают только какой-нибудь процент положенного содержания и то с таким опозданием, что он теряет последнюю ценность вследствие падения денег. За последний месяц профессор унив[ерситета] или академик получил по 100 миллионов, а

²⁹ Дату написання встановлено за змістом: М.Грушевський нав'язує до попереднього листа, від 31 березня 1923 р.

³⁰ Згадано про рішення конференції амбасадорів у Парижі від 14 березня 1923 р., відповідно до якого Галичину було приєднано до Польщі за умови надання краєві автономного статусу.

³¹ Ідеться про українського історика, етнографа, письменника Ореста Івановича Левицького (1848–1922 рр.).

³² Мається на увазі дослідник української літератури й науки, етнограф, церковний історик, літературознавець, мистецтвознавець, археолог, краєзнавець, громадський діяч Микола Іванович Петров (1840–1921 рр.).

³³ Український фольклорист, етнограф, літературознавець і громадський діяч Микола Федорович Сумцов (1854–1922 рр.).

³⁴ Ідеться про українського правознавця, громадського діяча, філософа права й соціолога Богдана Олександровича Кистяковського (1868–1920 рр.).

³⁵ Ідентифікувати згадану особу не вдалося.

³⁶ Громадський і політичний діяч, письменник та публіцист Петро Януарійович Стебницький помер 4 березня 1923 р.

за квартиру из 2-х комнат, воду и электричество должен уплатить 102 миллиона. Между тем сносное пропитание одного лица стоит 600 мил[лионов] в месяц. А ему остается только «паек», т. е. несколько килогр[амм] крупы или ржаной муки, которые он получает сверх жалования. Если остались какие-нибудь вещи, продает их для прокормления, если нет – умирает, и это счастливицы, еще состоящие на службе. Их становится все меньше. Штаты служащих все сокращаются, и все больше украинского культурного класса остается в безработных. Именно украинской интеллигенции. При всяких сокращениях как раз она вылетает. Почему – это сложное явление (я на днях вышлю Вам свое открытое письмо³⁷ к Раковскому³⁸, написанное год тому назад¹. Есть в этом план, или происходит это стихийно, вследствие того, что правят элементы чужие, враждебно или недоверчиво к украинству настроенные, трудно сказать. Но фактически, как я выразился в прошлом письме, – это «Украина без украинцев». В нынешней Украинской республике Украина – только географическое понятие, более того – его именно усиливаются «очистить» от всякого национального содержания. Повидимому, после всяких своих деклараций об «украинизации» нынешние правители Украины пришли к убеждению, что украинство «приласкано» ими быть не может, и поэтому – оно должно всячески устраняться. Устраняются украинские профессора и младшие преподаватели, закрываются украинские кафедры, школы средние и низшие, конечно «исключительно из мотивов экономии», государственное издательство Украин[ской] республики печатает вместо украин[ских] книг русские (хотя их можно выписывать из России в достаточном количестве), заграничные укр[аинские] издания облагаются убийственной пошлиной или вовсе не допускаются, хотя русские проходят гораздо свободнее, и т. д. В результате, огромное большинство укр[аинской] интеллигенции сейчас безработные или полубезработные, обреченные на голодную смерть, потому что всякая общественная самодеятельность пресекается, а двери казенных учреждений для них закрыты. В Киеве, напр[имер], до 300 лиц обоего пола числилось сотрудниками Академии наук, и исполняло разную вспомогательную, научно-техническую работу (вроде выписывания слов на карточки, каталогизации и т. под.) – не столько, увы, из научных побуждений, сколько из-за академического «пайка». Пайек этот в нынешнем году дает 6 килогр[аммов] ржаной муки, 3 килогр[амма] круп и 600 граммов сала в месяц. Денежной платы никакой. И это для многих – единственный ресурс! Никакой помощи от учреждений международной помощи – так что в этих ужасных условиях жалкие 6 7 тысяч долларов, которые были собраны комитетами во Львове и Вене и направлены в виде продовольственных посылок, многих спасли буквально от голодной смерти и вызвали такую радость и благодарность, что жутко было от нее!

Но это становится длинно, и Вы верно спрашиваете, какой же отсюда практический вывод. Вот какой, я думаю:

³⁷ Відкритий лист Мих. Грушевського, закордонного делегата УПСР, голови Ради народних комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки Х.Г.Раковському (15 листопада 1921 р.) // Борітеся – Поборете! (Відень). – 1921. – №10 (жовтень – грудень). – С.1–8.

³⁸ Радянський політичний діяч болгарського походження Християн Георгійович Раковський (1873–1941 рр.).

Было бы хорошо, очень хорошо, если бы Нансен заинтересовался положением украинской интеллигенции как таковой, украинских студентов, школ и пр.

Если бы его миссия дала согласие на передачу от нас припасов, денег, научных пособий уполномоченных (так в оригіналі – *В.Т.*) нашего Союза «Голодным Украинь», которые занимаются распределением тех средств, которые мы отсюда посылаем.

Если бы он поручил Квислигу войти в сношение с этими нашими уполномоченными и ознакомиться с положением укр[аинских] культурных работников и проч. – увидел бы, не может ли миссия Нансена сделать для них что-нибудь.

Уполномоченные венского союза: в Харькове – инженер Чечель³⁹ (секретарь союза), Тихоновская ул., 3, кварт. Боровецких; в Киеве – проф. Александр Грушевский (брат мой)⁴⁰, Паньковская ул., 9; в Екатеринославе – ак. Яворницкий⁴¹, Дворцовая пл., 5; в Одессе – Александр Волошинов⁴², статистик, Преображенская ул., 1, кв. 3. Хотя существование этих уполномоченных и наша деятельность при их посредстве не составляет секрета, – она находится, так ск[азать], под протекторатом Украин[ского] Красного Креста (непосредственно держит связь и заведует этим др. И.Холодный⁴³, член центр[ального] правления Укр[аинского] Красн[ого] Креста в Харькове), – все таки было бы, кажется, лучше, чтобы Квислинг вошел в сношения с упомянутыми лицами без большой огласки, чтобы не привлекать к ним внимания правящих сфер (которое, как в царское время, и теперь проявляется в высылке «в места отдаленные»). Если бы Нансен счел это удобным, мы могли бы прислать некоторую сумму, каких-нибудь 100–200 долларов, с просьбой передать их нашим уполномоченным в Киеве и Одессе, и это дало бы ему случай завязать сношения. Или, для скорости, Нансен мог бы ему поручить снестись с киев[ским] уполномоченным по поводу нашего транспорта одежды и обуви. Во всяком случае, если бы Вам удалось сколько-нибудь живо и искренно заинтересовать Нансена моими бедными соотечественниками, это имело бы огромное значение, и благодарность моя Вам была бы безгранична.

Ваш М.Грушевский (підпис).

* Кое-что пишу только для Вас, кое-что для Нансена и Квислинга, – если Нансен этим интересуется. Но я прошу их тогда не выдавать меня большевикам как информатора. Достаточно, если они скажут, что с ними в контакте стоит комитет в Вене, в котором работает Грушевский.

¹ В пояснение: я социалист народнического оттенка (не марксист), приемлющий советский принцип, к противобольшевицкому фронту не принадлежу, в никаких антибольшевицких оказательствах не участвую (в особенности ввиду чтобы не затруднять помощи укр[аинской] интеллигенции, которой отдаю свои силы); потому мое «открытое письмо» выдержано в возможно мягких тонах.

Ibid. Оригінал, автограф, рукопис

³⁹ Член ЦК УПСР, член і секретар Центральної Ради, співробітник М.Грушевського Микола Флорович Чечель (1891–1937 рр.).

⁴⁰ Дослідник історії України, літературознавець, етнограф, археограф і журналіст Олександр Сергійович Грушевський (1877–1942 рр.).

⁴¹ Історик, археолог, етнограф, фольклорист, лексикограф, письменник, дослідник історії українського козацтва Дмитро Іванович Яворницький (1855–1940 рр.).

⁴² Одеський громадський та освітній діяч Олександр Васильович Волошинов.

⁴³ Член правління й багатолітній заступник голови Українського Товариства Червоного Хреста лікар Іван Іванович Холодний.

№4

Глубокоуважаемый Товарищ!

В дополнение сообщаю: я получил подтверждение, что транспорт 16.XI был послан действительно в адрес Фрика, Berlin, Tiergarten str., 4. На случай, если д-р Нансен заинтересуется им, прилагаю копию его инвентаря, посланного при транспорте.

Представителю Междунар[одного] Красного Креста в Вене посылается на днях справка, копия которой из канцелярии нашего союза будет послана д-ру Нансену и Фрику.

Преданный Вам М.Грушевский (підпис).

10.IV. [1]923 [р.]

P.S. Кстати скажу, что из-за этого горемычного транспорта мы не собираем общего собрания годового нашего союза, потому что это производит очень неприятное впечатление, что эти вещи до сих пор не дошли по назначению – зимние вещи, рассчитанные на прошлую зиму! Впрочем, мелкие посылки, через женевское бюро Нансена, ходят не лучше: посылку, посланную в Киев в марте прошлого года, как я узнал, адресат получил как раз на Рождество.

Ibid. Оригінал, автограф, рукопис

№5

13.IV. [1]923 [р.]

Многоуважаемый Товарищ!

Только что получил письмо из Киева, что транспорт наш пришел в Киев, и 2.IV его имеют уже выдать из таможни Укр[аинскому] Черв[оному] Кресту. Значит, этим Нансену уже нет надобности беспокоиться. Но все остальное, что я Вам писал, остается в силе: было бы очень желательно, чтобы д-р Нансен нашел возможность передавать через свой аппарат продукты, деньги и вещи нашим коллективам помощи, чтобы он поручил Квислингу связаться с ними и присмотреться к положению бедствующей укр[аинской] интеллигенции, студентов, школ, приютов и т. под. В письмах, которые я получил из Киева, большая тревога по поводу того, что АРА прекращает свои операции, и запросы, нельзя ли войти в соглашение с миссией Нансена, чтобы она заместила АРА и обратила внимание на бедствия укр[аинских] культурных слоев и учреждений. (Напр[имер], сейчас 80 человек студентов высших школ Киева при «политической чистке» выброшены за борт; профессора ходатайствуют, пока безрезультатно. Ходят слухи, что их переведут для окончания курса в Москву, и т. под.). Надеюсь, что Вы не будете сердиться на меня, что я обременяю Вас этими нашими заботами; думаю, что они не чужды Вам, как не чужды страдания и русской интеллигенции и науки.

Преданный Вам М.Грушевский (підпис).

Ibid. Оригінал, автограф, рукопис

№6

[Травень 1923 р.]⁴⁴

Baden b. Wien Isabella str. 15

Глубокоуважаемый Олаф Иванович!

Вы написали мне перед самым выездом, так что я уже не мог Вам написать, чтобы попросить сделать все возможное, чтобы чрез миссию Нансена наладить обмен книгами и пособиями. Мы – Укр[аинский] социол[огический] институт⁴⁵ и я – хотели передавать наши издания в Россию и Украину и получать оттуда, и я думаю, что тоже хотел бы и Ягич, и много других, а иным путем, как через Вас и Нансена, это едва ли удастся. Специально, мне очень нужны теперь две вещи:

Сперанского «Новый курс о народной словесности»⁴⁶Шахматова «Древнейшие судьбы русского племени», 1919⁴⁷.

Я очень бы просил Вас, если возможно, купить для меня эти 2 вещи, и написать стоимость – я се (так в оригіналі – *В. Т.*) вышлю Вам в Християнню⁴⁸. Если же нельзя купить, то Вы верно достанете для себя, и я попрошу Вас одолжить мне на недолгое время. Очень прошу об этом.

Наш транспорт, посланный чрез Нансена, пришел в Киев разграбленный, около 1/3 пропало. Поэтому если Вы захотите заняться этим благим делом, нужно добиться большей безопасности для посылок с книгами и пособиями. В Киев, напр., нужно послать фонограф и пластинок для фольклор[ных] записей, но нужна уверенность, что не пропадут.

Я с нетерпением буду ждать известия от Вас. Преданный Вам
М. Грушевский (підпис).

Ibid. Оригінал, автограф, рукопис

№7

14 мая 1924 року (так в оригіналі – *В. Т.*)

Искренне уважаемый Олаф Иванович!

Вот я уже третий месяц в Киеве⁴⁹, работаю в Украин[ской] академии. После всех тяжких потрясений силимся снова наладить научную работу и

⁴⁴ Приблизну дату написання встановлено за змістом: у листі згадується прибуття до Києва транспорту з речами першої необхідності для української інтелігенції. Про це ж ідеться в листі М. Грушевського до К. Студинського від 8 травня 1923 р. (див.: Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.). – С.100).

⁴⁵ Український соціологічний інститут – наукова інституція, заснована М. Грушевським за співучасті інших членів Української партії соціалістів-революціонерів восени 1919 р. у Відні.

⁴⁶ *Сперанский М.* Русская устная словесность: Введение в историю русской словесности: Устная поэзия повествовательного характера: Пособие к лекциям на Высших женских курсах в Москве. – Москва, 1917. – 474 с.

⁴⁷ *Шахматов А. А.* Древнейшие судьбы русского племени. – Петроград, 1919. – 64 с.

⁴⁸ Тодішня назва столиці Норвегії – міста Осло.

⁴⁹ Грушевські повернулися з еміграції до Києва 7 березня 1924 р.

научные связи, разорванные или ослабленные за последние 10 лет. Между прочим, решили мы в историко-филологич[еском] отделении украсить наш список академиков именами наиболее выдающихся славистов. Но по статуту академии для окончательной баллотировки необходимо письменное согласие кандидата. По поручению отдела, встретившего предложенную мною Вашу кандидатуру весьма тепло, я прошу Вас, многоуважаемый Олаф Иванович, не отказать прислать мне (ул. Паньковская, 9/18) Ваше согласие на избрание и несколько биографических данных, с указанием годов появления важнейших Ваших публикаций.

Я очень рад был бы также получить от Вас что-нибудь по укр[аинской] или общеславянской фонетике, вообще филологии, для возобновленного мною истор[ико]-филологич[еского] нашего трехмесячника «Украина»⁵⁰, прерванного войной.

Преданный Вам М.Грушевский (підпис).

Пишите на мой частный адрес: Паньковская, 9.

Ibid. Оригінал, автограф, рукопис. У лівому верхньому куті аркуша – штамп «Українська Академія наук в Київі – L'Académie Oucraïnienne des sciences à Kieff».

У штампі рукою М.Грушевського вписано: «ул. Короленко 54. 14 мая 1924 року»

№8

23.VI. [1]924 [р.]

Многоуважаемый Коллега!

С особенным удовольствием извещаю Вас, что обряды Вашего выбора в члены академии сегодня закончились: и в отделении⁵¹, и в общем собрании Вы избраны единогласно. Ваше теплое письмо, которое я прочел вместе с Вашим curriculum vitae⁵², вызвало всеобщую симпатию к Вам и желание видеть Вас как можно скорее среди нас, как нашего коллегу и дорогого гостя.

В самом деле, было бы желательно, чтобы Вы как можно скорее могли приехать на Украину и заняться нашей фонетикой. Это было бы не только полезно и приятно Вам, но и нашим довольно многочисленным лингвистам и диалектологам было бы чрезвычайно полезною школою, если бы они смогли проделать с Вами несколько диалектологических экскурсий. Я думаю, что это можно было бы осуществить уже этой осенью, если бы это Вам было удобно: наши этнографы, диалектологи, музыканты и т. д. уже экскурсируют

⁵⁰ Идетя про заснований М.Грушевським журнал «Україна», котрий виходив (із перервами) впродовж 1914–1930 рр.

⁵¹ Згадане засідання Історично-філологічного відділу ВУАН відбулося 6 червня 1924 р., про що в академічній справі О.Брока відклалася виписка з протоколу (див.: Інститут архівознавства НБУВ. – Архів Президії НАНУ. – Ф.251. – Оп.1. – Од.зб.11. – Арк.2). Цьому засіданню передувало академічне зібрання 22 травня 1924 р., на якому Є.Тимченко представляв оцінку праць О.Брока та його curriculum vitae (див.: Там само. – Арк.1).

⁵² Життєпис О.Брока уклав Є.Тимченко. Цей документ зберігається в академічній справі норвезького вченого (див.: Інститут архівознавства НБУВ. – Архів Президії НАНУ. – Ф.251. – Оп.1. – Од.зб.11. – Арк.3–5).

в этом году энергично и успешно. Но если этот год уже у Вас распределен, тогда заблаговременно можно обдумать и устроить на следующий.

Пересылаю Вам письмо одного из наших сотрудников – заведующего музыкально-этнографическим кабинетом,

и остаюсь с искренним почтением М.Грушевский (підпис).

Очень рад был бы получить от Вас статью или хотя бы рецензию на какой-нибудь общего характера труд для нашего издания.

Ibid. Оригінал, автограф, рукопис

Опубл.: Lönngren T. Архив профессора Олафа Брока в Норвежской Национальной Библиотеке // Slovo: Journal of Slavic Languages, Literatures and Cultures. – 2016. – №57. – P.42

№9

21.XII. [1]927 [р.]

Я конечно не в претензиях, что Вы, Многоуважаемый Коллега, обратились ко мне по этому вопросу⁵³; но действительно он лежит так далеко вне

⁵³ Згадана справа обговорюється в єдиному відомому на сьогодні листі О.Брока до українського колеги. Нижче повністю наводимо його зміст.

Осло 5 дек[абря] [19]27 г.
Академику,
Проф. Мих. Грушевскому,
Киев

Глубокоуважаемый Коллега,

Норвегия не имеет в Киеве консула; ее миссия в Москве оказывается без нужных связей для поднятия ниженазванного дела – и вот появилась у меня мысль, не попытаться ли через Ваше личное влияние устроить вопрос, касающийся наших добрых, живущих в трудных обстоятельствах, друзей.

Эти друзья – норв[ежский] художник Krohn (Крон) и его жена, художница же Юлия Иваровна, р[ожденная] Гольмберг. Последняя, русская, но состоящая ныне в норвежском подданстве, приобрела лет 13–14 тому назад, когда жила еще в России, за 22 000 р[уб.] участок в Киеве: Отрадная ул., №12–14, Лукьяновка. Отнятый участок подлежит по полученным от родных сведениям возврату владелице. Она и обратилась к властям через сестру и зятя, проживающих в Киеве: зять, Семен Андреич Денисевский, был раньше директором II коммерч[еского] училища. Но данный комиссар ответил, что срок заявления о возврате кончился 1 апреля с. г.

Г[оспо]жа Крон предполагает, что ввиду ее норвежского подданства и постоянного местожительства тут, в Осло, – от чего и зависит ее незнакомство с названным сроком – русские власти не будут окончательно настаивать на данный срок. Она поэтому через наше ми[н]истерство ин[остранных] дел обратилась к нашей миссии в Москву; но как уже сказано, наша миссия, ввиду неимения консула в Киеве, считает себя вне возможности поднять вопрос, так как обращение в Коминдел СССР по имеющемуся опыту ни к чему не ведет.

Данный участок не даст владелице большую сумму; но при скудном ее положении хоть бы и скромный избыток значил бы для нее много. Поэтому и вряд ли надо добавить, что она охотно заплатит не только нужные эвентуально пошлины, но также и другие издержки, которые могли бы оказаться целесообразными.

Добавлю, что г[оспо]жа Крон проживает здесь, с самого приезда, как норвежская подданная безо всякого укрывательства от советской власти, которая сама ей помогла отыскать и вернуть ей сюда пропавшего в буре революции маленького сынка.

Поклоны сердечные. Уверен, что Вы не будете гневаться за столь далекий от науки запрос. Остаюсь искренне преданный Вам

Олаф Ив. Брок (підпис).

(див.: ЦДАК України. – Ф.1235. – Оп.1. – Спр.871. – Арк.116–117. Оригінал, рукопис, автограф)

сферы моих занятий и интересов, что я ничего, к сожалению, не могу тут предпринять. Насколько мне приходилось слышать, сроки заявлений несколько раз возобновлялись, и думаю, что и на этот раз может быть будет назначен срок новый. Знакомые Вашей знакомой должны следить за этим самим, или поручить какому-нибудь адвокату.

Для всех имеющих дело на Украине отсутствие консульства действительно представляет большое затруднение. На Западе как-то не учитывают, что Украина составляет самостоятельное государство – рассматривают нынешний Союз как старую централизованную Россию. Но из нынешней Москвы устраивать какие-либо дела на Украине трудно, а путем частных сношений разрешать вопросы, для которых нужно официальное представительство – еще труднее. Наша социалистическая власть любит отчетливость и порядок.

С пожеланием всего лучшего, искренно уважающий
М.Грушевский (підпис).

Ibid. Оригінал, автограф, рукопис

The correspondence between Mykhailo Hrushevskyy and Olaf Broch, deposited in the archives of scientists at the Norwegian Library of Manuscript Department in Oslo, are published for the first time. The epistolary illuminates the little-known contacts of scientists during 1923–1927. The immediate cause for the commencement of correspondence was then the tragedy of the Ukrainian people – the first mass famine (1921–1923) on the Dnipro lands. Having known about O.Broch's friendly relations with F.Nansen, M.Hrushevskyy intended to direct the rescue mission of the latter to Ukraine, as it was famous for its essential assistance to the Russian intelligentsia. Having been driven by this cause, the scientist personally met with the Norwegian Slavist in the capital of Norway, and also corresponded with him in matters of assistance to starving Ukrainians. Under the influence of meetings with M.Hrushevskyy and his letters, O.Broch became involved with the tragedy of the Ukrainian people by organizing a collection of funds. In addition, in the letters to M.Hrushevskyy there scientist discusses purely scientific problems. The scientist informs O.Broch about the activities of the Ukrainian Sociological Institute, asks to borrow the books he needed for work, consults on the possibilities of distributing emigration publications in Soviet Ukraine through the Nansen Mission, and gratefully sends him his and his daughter's works. The published letters allow us to claim that it was M.Hrushevskyy who initiated the election of O.Broch as a valid member of the All-Ukrainian Academy of Sciences in June 1924. The last letters contain a discussion of the problem of establishing cooperation between O.Broch and the Ukrainian Academy of Sciences.

Keywords: *Hrushevskyy, Broch, Ukrainian intelligentsia, Nansen Mission, All-Ukrainian Academy of Sciences.*

CONTENTS

HISTORICAL ARTICLES

ODRIN O. Slave Labor in the Agriculture of the Olbia Police: To the Problem	4
ZAIATS A. (<i>Lviv</i>). The Councilors of Volyn Towns of 16th – First Half of 17th Century: A Number, Personalities, Functions	23
GLIWA A. (<i>Warsaw, Poland</i>). An Asymmetric Aspect of Tatar Military Art of War (17th Century)	46
BEVZIUK YE. (<i>Uzhhorod</i>). Material Encouragement of the Slavic Intellectuals as a Way of Spreading the Russian Imperial Idea of Pan-Slavism (Second Half 19th Century)	73
KALISHCHUK O. (<i>Luts'k</i>). Ukrainian-Lithuanian-Polish Experience of the «War in War»: Attempt of Comparative Analysis	92
RESHETCHENKO D. State Center of Ukrainian People's Republic in Exile: Preconditions for Reorganization (1945–1948)	111

METHODOLOGY. HISTORIOGRAPHY. SOURCES

SYNAK I. From Sources to the History of the Koliivshchyna: Protocols of Interrogations of the Captured Haidamaks Savka Maiboroda's Detachment	124
YAKUBETS A. On the Question to the Source Base of the History of Soviet Everyday Life (By the Example of the "Perets" Magazine)	145

PERSONALITIES

CHERNYAKHIVSKA O. Historian and Shevchenkologist M.Tkachenko: Forgotten Initiator of the Project of the Multi-Volume "The History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR"	154
--	-----

RETURNING TO THE PRINTED MATERIAL

RUSYNA O. Once Again About the Iconography of "Radyvilshchyna" 1651	176
---	-----

PUBLICATIONS

Letters from Mykhailo Hrushevskyy to Olaf Broch (<i>introductory article and publication by V.Telvak, Drohobych</i>)	184
--	-----

BOOK REVIEWS AND SURVEYS

Fedoruk Ya. At the Crossroads of Centuries: Yaroslav Dashkevych and the Historical Environment: Memoirs (<i>O.Yas'</i>)	200
Horielov M., Motsia O., Rafalskyi O. Civilization Collapse of the Pereiaslav Project (Ukraine and Muscovy: History of Coexistence and Hostility) (<i>V.Shpak</i>)	204
Yaremenko M. Before the Challenges of Unification and Discipline: Kyiv Orthodox Metropolis in the 18th Century (<i>Ye.Kovalov</i>)	207
Zayarnyuk A. Framing the Ukrainian Peasantry in Habsburg Galicia, 1846–1914 (<i>S.Mohylnyi, Budapest, Hungary</i>)	211
Halicka B. Polski Dziki Zachód: Przymusowe migracje i kulturowe osvajanie Nadodrza 1945–1948 (<i>I.Koval-Fuchylo</i>)	219
Hałagida I. "And You Will Be Persecuted...": The Stroke of the History of Repressions Against the Ukrainian Greek Catholic Church in Poland in 1944–1957 (<i>V.Moroz, Lviv</i>)	225

CHRONICLES

VOLOSHYN YU. (<i>Poltava</i>). III Polish-Ukrainian Conference "Political-Administrative, Socio-Economic, Cultural and Religious Changes in the Malopolska Province of Early Modern Times"	228
MANKOVSKA R. Round Table "Viacheslav Chornovil: a Figure Against the Background of the Era (To the 80th Anniversary of the Birth)"	231
MOLCHANOV V. All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Bakhmut Antiquity: Regional Studies-2018"	236

Scientific Literature Published by the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Science of Ukraine in 2017	238
--	-----